

Kapitalizm ve Kültür: Popüler Kültürün Küreselleşmesi ve Piyasalaşması

Doç. Dr. Hayriye ERBAŞ (*)
Dr. Songül Sallan GÜL (**)

Giriş

Günümüzde kültür dolayimli tartışmalar ister bağımsız, ister ekonomi-siyaset çerçevesinde olsun hiçbir dönem olmadığı kadar yoğun bir biçimde iletişim kitle kültürü, medya kültürü, popüler kültür kavramları çerçevesinde yürütülmektedir. Bu tartışmalar içinde en fazla yer bulanı ise, kuşkusuz “popüler kültür” kavramıdır. Gerek günlük basın, gerekse “teknoloji harikası” olarak nitelenen e-teknoloji; internet web siteleri, cep telefonu vb. böyle bir süreci daha da hızlandırmaktadır. Üretilen ya da yaratılan her ürün kısa zamanda piyasalaşmakta ve hızla dünyanın her bölgesinden tüketici bulacak şekilde küreselleşmektedir. Bu sürecin ve bu süreçle bağlantılı yeni tartışma alanlarının ve dolayısıyla popüler kültür tartışmalarının ortaya çıkışı, daha doğrusu yeniden canlanması ve ivme kazanışı belirli bir yapısal arka plana dayanmaktadır. Bu kavramın yoğun bir biçimde tartışma zemini bulması, 1960’lı yıllarda başlayıp, 1970’li yıllarda derinleşen ekonomik krizin (1) ar-

---

(*) Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Sosyoloji Bölümü.

(**) Dr. Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Sosyoloji Bölümü.

(1) Aslında kapitalist sistemin bunalımının ekonomik ya da petrol bunalımına indirgenmesi, tek başına günah keçisi olarak görülmesi yanlıştır. Petrol üreticisi ülkeler, 1973'te kartel gibi hareket edince, petrol fiyatlarını aşırı derecede yükselterek, enflasyona, işsizliğe ve yaşam düzeyinin düşmesine neden olmuşlardır. Ancak, dünya sistemi kapitalist dünyadaki güncel sıkıntıların büyük bir bölümünün başlangıcı, OPEC'in fiyat yükseltmelerinden önceki tarihlere uzanmaktadır (Wallerstein ve diğerleri, 1984: 9-10).

dından, birçok ülkede izlenmekte olan ekonomi politikalarla birlikte, kültürel süreçlerde de değişimlere yol açmış olup, dolayısıyla da değerler sistemi ve düşün dünyasında değişimlerin gerçekleşmesi ile sonuçlanmıştır.

Ekonomi alanında yeni sağın programları ilk olarak Friedmancı para politikalarıyla uygulanmaya başlanmış, üretim ayrılmış, tüketici grupları farklılaşmış, piyasalaşma mantığı kültürü yaygınlaşmış ve kültürel olanın anlamını da dönüştürülmüştür. Sosyal bilimler literatüründe bu değişim ve dönüşümler çoğu kez, “globalleşme ya da küreselleşme-yerelleşme”, “modernite-postmodernite”, “fordizm-postfordizm”, “örgütlü kapitalizm-örgütsüz (disorganize) kapitalizm”, “ekonomik demokrasi-çoğulcu demokrasi” gibi ekonomik ve politik adlandırmalarla gündeme gelmiş ve bunun son olarak da kültür alanında “popüler kültür-medya kültürü-kitle kültürü” tartışmaları izlemiştir.

Popüler kültür konusunda yapılan tartışmalarda birçok yanılgıdan sözedilebilir. *Bunlardan ilki*, ve en göze çarpanı kavramsal düzeydedir. Pek çok kavram aynı içerikte birbirinin yerine geçecek bir biçimde belirsiz “yalap-şalap” (Mutlu, 2000) anlam yüklemeleri ile kullanılmakta ve dolayısıyla da tam anlamı ile bir kavram kargaşasına yol açmaktadır. Bu nedenle öncelikle, yakın kavram kargaşasına yol açmaktadır. Bu nedenle öncelikle, yakın kavramlarla olan fark ve benzerliklerinin verilerek açıklığa kavuşturulması gerekir. Örneğin, popülerin halk olarak alınması nedeniyle popüler kültürün halk “folk” kültürü olarak kullanılması oldukça yaygındır. Benzer şekilde, kent kültürü, kitle kültürü, gelişmiş ülke kültürü olarak çok farklı anlam yüklemeleri de söz konusudur. Bu yönüyle, bizim popüler kültür kavramsallaştırmamız, onun halk kültürü ile ortak ya da benzer yönleri bulunsa da, onun halk kültürü ile özdeş olmadığıdır. Asıl farklılaştırıcı yönü ise, gerek duyduğunda halk kültüründeki bazı özellikleri de alarak belirli tüketici kitlesi için anlık, geçici, çelişen bir kültürün oluşturulması ve piyasalaşmasıdır (2). Örneğin,

-
- (2) Bu farklılık kimi zaman “geleneksel popüler kültür” olarak dile getirilmekte, ve çoğunlukla egemenliğe karşı direniş kültürü olarak kabul edilmektedir. Ezilenlerin daha iyi dünya umutlarının, bu yönde direnişlerinin ve mücadelelerinin ifadesi olarak görülmektedir. Köroğlu Destanı, Çakırcalı Efe, Yunus Emre, Anadolu Ağaları, ağalara ve paşalara karşı direnen efelerin, çobanların, yoksulların daha çıkış ve sevgililerini kaçırış öyküleri bunlara örnek gösterilebilir. Alemdar ve Erdoğan, 1994: 12.

“İkinci Bahar” dizisi, halk kültürünün; köylülük, dayanışma, dürüstlük, yere ezgiler, gelenekler (doğum ve ölüm ritüelleri) gibi öğeleri içeriyor olsa da, bir popüler kültür ürünü olarak; kentlilik, etniklik, cinsiyet ve aileye ilişkin karmaşık ve çelişkili anlamlar sunmuştur.

Kent kültürünün zaman zaman popüler kültür kavramı ile özdeşleştirilerek kullanılması da oldukça yaygındır. Kavramın kent kültürü anlamında kullanılması, onun elektronik iletişim araçları yoluyla en yaygın mekansal yoğunlaşmanın ve piyasalaşmanın olduğu alanların kentler olmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda kır ve kent farklılıklarının azalması oranında bu fark da azalmaktadır. Bu farkın çok olduğu toplumlarda popüler kültür daha çok kent kültürü gibi algılanmaktadır. Kentsel alanlar, kendi içindeki farklılıklarına rağmen, hem üretim, hem de tüketim birimi olarak popüler kültürün yerleşmesine ve yaygınlaşmasına uygun zeminler hazırlamaktadır. Ancak, kent kültürünün belirli bir yaşam tarzını ve değerlerini ön plana çıkarması, bunların sürekliliğini gerektirmesi, özünde popüler kültürle farklılaşan öğeleri olarak değerlendirilebilir. Gelişmiş sanayi-ötesi toplumlardaki popüler kültür, kentsel alanlarla kırsal alanların birleştiği (suburb/gettolar) mekansal yapılarıdaki özellikleri, kentsel yapıların kırsal yapı özellikleri ile şekillendiği ve kırsal olandan ayrılan farklı bir kent kültürü oluşmayan bizim gibi ülkelerin popüler kültürü ile piyasalaşma teknikleri açısından benzer özellikler gösterse de, aynı değildir. Bu anlamda popüler kültürü evrensel bir kent kültürü olarak almak çok da doğru değildir.

Popüler kültürün birlikte ele alındığı ve belki de bizi en çok ilgilendiren yönü, kitle kültürü kavramı ile ilişkisinin ortaya konmasıdır. Bize göre popüler kültür, yeni liberalizmin bireycilik ve farklılık söyleminin yeni bir kültür formü içinde meşrulaştırmasının bir sonucudur. Bu post-Fordist piyasa ve tüketim süreci içinde sunduğu yeni bir tür kitle kültürüdür (3). Bu anlamda, bu

---

(3) Burada Swingewood'un (1996) belirttiği gibi kitle kültürü kavramı ile kitle kültürü kavramını benimsemek aynı şey değildir. Onun deyişiyle kitle kültürü kavramını benimsemek, yığın olmaktan çıkışın olmayışın kabulüdür ve bu nedenle de efsanedir. Bu, sınıfsal bir fark gözetmeksizin herkesi benzer biçimde etkileyen kitlesel bir kültürü varsayar. Swingewood ise, buna karşı çıkararak sınıfsal farklılıklara göndermede bulunarak işçi sınıfının özneliliğinden diğer bir deyişle karşı kültürünün oluşumundan söz eder (1996: 11-13).

çalışma boyunca popüler kültür, kitle kültürü anlamında kullanılacaktır. Hall'in de belirttiği gibi, popüler kültür bir dönemden diğerine geçişin basit bir tarihsel evrimi değildir, popüler kültür farklı tarihsel dönemlerde hem içerik hem de popüler ve egemen kültür arasındaki ilişkiler açısından değişimi göz önüne alınmalıdır (Hall, 1999: 99).

Popüler kültür konusunda yapılan çalışmalarda yaşanan sorunlardan *ikincisi*, yöntem sorunudur. Popüler kültürün oluşum süreçleri ve dinamiklerinden soyutlanarak ele alınışı biçimindeki yanılığın olup bir *üçüncü* yanılığa yol açmaktadır. Bu yanılığın ise, popüler kültür tartışmalarının farklı toplumsal formasyonlar için farklı anlamlar taşıdığı gerçekliğinin göz ardı edilmesinin sonucu olarak da bu sürecin bizim ve bizim gibi ülkeler için anlamının ne olduğunun sorgulanmaması ve bunun küreselleşmenin doğal, beklenen ve evrensel bir sonucu olarak algılanmasıdır. Gelişmiş-sanayileşmiş toplumlarda belirli bir tarihsel dönem ve mekanın kültürü olarak ele alınan popüler kültür, kapitalist ülkelerdeki toplumsal yapılara hakim olan ilişkiler içinde anlam ve işlev kazanmaktadır. Popüler kültürün ürünleri, azgelişmiş-gelişmekte ya da üçüncü dünya ülkelerinde de yaygın bir biçimde yerel versiyonlarıyla tüketilmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak sanayi ya da daha popüler adlandırmayla sanayi ötesi toplumların kültürü olarak kabul edilen postmodernizm ve bu toplumların bir ürünü olarak görülen ve tüketici kültürün tüm işaretlerine sahip olan popüler kültürün (McRobbie, 1999:229) metalaşma süreci ve bu sürecin gelişmişlik açısından farklı toplumlardaki yansımaları ele alınacaktır. Bu ele alış, *öncelikle* tarihsel süreç içinde popüler kültürün bir tartışma alanı olarak ortaya çıkışının arka planını sorgulamayı; *ikinci* olarak da, popüler kültüre farklı bakışları, özgürleşim açısından onu kimilerinin öne sürdüğü biçimde ütopyalar oluşturma şansı yaratıp yaratamayacağı, ya da tabii olanların, yönetilenlerin alt kültürlerin globalleşme süreci ve ekonomik demokrasi anlayışı içinde bir şansa sahip olup olamayacağı sorununu gelişmişlik azgelişmişlik bağlamında tartışmayı amaçlamaktadır.

20 Yüzyılda Kapitalist Metalaşma Sürecinde Popüler Kültür

Popüler kültür tartışmaları aslında Aristoteles'e kadar (Oktay, 1997: 16) uzanmaktaysa da, bugünkü anlamı ile ilk filizlerini 1930'larda "kitle kültürü"

ve daha sonra da Amerika'da "kültür endüstrisi" kavramı ile Frankfurt Okulu temsilcilerince dile getirilmiştir (Swingwood, 1996:) (4). Bu süreç içinde Gramsci ve Althusser'in hegemonya ya da ideoloji ile bağlantısı çerçevesinde ele alışı da unutulmamalıdır (5).

Ancak kültürün estetik ile politika arasındaki ilişki bakımından yeniden değerlendirilmesi en olgun biçimiyle Jameson ve Lyotard'ın son eserlerinde geliştirilmiştir (Dochherty ve diğerleri, 1995: 11). Popüler kültür kavramının "popüler" olması Avrupa ve Amerika'da 1980'li, ülkemizde ise biraz geçikmeli olarak 1990'lı yıllara rastlar. Popüler kültür yazınında genellikle konu, ideolojik ve siyasal boyutlarından soyutlanarak medyatik düzeyde ele alınmaktadır. Oysa kapitalist toplumlarda, metalaşma sürecinde popüler kültürün üretildiği ve tüketildiği koşullarla tarihsel bağlamından soyutlanamaz. Popüler kültür tartışmalarının ortaya çıkışı ve gelişim seyri ile kapitalizmin gelişim seyri arasında paralellikler göz ardı edilemez. Bu anlamda popüler kültürü üreten ve tüm dünyaya küreselleşmenin bir ögesi olarak sunan ekonomik (serbest piyasa), toplumsal (aile, sınıf, toplumsal hareketlilik gibi), siyasal ve ideolojik koşullar da göz önüne alınmalı ve arka planı sorgulanmalıdır. Bu anlamda, günümüzün tüketici tiplerine baktığımızda bu gerekliliğin nedeni önemli olduğu ortadadır. Çünkü, tüketici tercihlerinin politize olmasının bir sonucu olarak, tüketimin gelip geçici ve hareketli olması, tüketicilerin kitle olarak görülmeye tepki vermeleri, üreticilerin daha çok tüketici güdümü olmaya ihtiyaç duymaları, ve tüketimin uzmanlar aracılığıyla tavsiyesi giderek yaygınlaşan piyasa özellikleri arasında yer almaktadır (6).

-
- (4) Genellikle Aydınlanma sorgulanması Lyotard'a göndermede bulunulur. Oysa, 1944'te Adorno ve Horkheimer'in Aydınlanmanın Diyalektiği adlı çalışma bir bakıma Aydınlanmanın sorgulamasının habercisi ve ayrıca da, kitle kültürü konusunu, Gorz'un çağdaş kapitalist toplumların "boş zaman tacirleri" üzerine geliştirdiği düşünceleri etkileyecek tarzda ciddi bir biçimde ele alır. Dochherty, 1995: 13-14.
  - (5) İdeoloji-popüler kültür tartışmalarının hegemonyacı bir bakış açısıyla ele alınması Gramsci ile başlamış günümüzde de Hall, Fiske gibi yazarlar tarafından geliştirilmiştir.
  - (6) Örneğin, deterjan ve diş macunu gibi pek çok ürün reklâmlarında, önde gelen üniversitelerin öğretim üyelerinin araştırma enstitülerinin ürünün kalitesini onaylamaları ya da dizi filimlerin kaybedilen, unutulmuş değerlerin yeniden canlandırılması açısından yine uzman görüşlerin ve bu değerleri canlandıran kişilerin bu rollerde oynaması ve yine bu rolleri oynayan kişilerin yorumlarının sıklıkla medyaya yansması örnekleri bu anlamda önem taşımaktadır.

Refah kapitalizminin ortaya çıkışı, klasik liberalizmin kendi yapısında var olan çatışma ve kriz eğilimlerinin bir ürünü olmuştur. Bu anlamda 1929 ekonomik bunalımı refah devleti anlayışına yaygınlık kazandırmış, refah devleti toplumsal adalet, toplumsal birlik ve dayanışma, ekonomik istikrar ve güvence arayışının bir ifadesi olmuştur (Hall, 1999: 212). Devlet, bu çatışma ve kriz eğilimlerini kontrol etmek ve yönlendirmek için ekonomik sistemle ve sivil toplumla daha geniş bir ilişki geliştirmiştir. Bunun somutlaşmış biçimi de Keynesci tam istihdam, yatırım politikaları ve sosyal refah politikaları olmuştur. (Frazer, 1990: 367; Sallan, 1999). Bu dönemdeki üretim ve tüketim ilişkileri de Fordist nitelik kazanmıştır. Fordist dönemde sermaye yoğun, büyük çaplı üretim birimlerinin yer aldığı standartlaşmış üretim yapılmış, üretim maliyetlerinin düşürülmesi rekabeti belirlemiş ve üretim de standartlaşmış kalifiye olmayan emek yoğun, parçaların emeğin ucuz olduğu az gelişmiş bölge ve ülkelerde gerçekleştirilmesi, standartlaşmamış kalifiye işgücü gerektiren parçaların üretimi merkez bölge ve ülkelerde yoğunlaşmıştır (Sayer, 1989; Hirst ve Zeitlin, 1991; Harvey, 1990; Aslanoğlu, 1998; Yentürk, 1993).

Kapitalist dünya sisteminde hiyerarşik ve jeopolitik konumlarına göre ülkeler (7) birbiri üzerinde ekonomik ve askeri üstünlük kurmak için rekabet ederken, piyasa mekanizması sömürge, savaş, etniklik, milliyetçilik gibi kapitalizme özgü modern olgulara dayanarak işleme nedeniyle, toplumsal cinsiyet, ırk, etniklik ve yoksulluk gibi bir çok sorun çözülememiştir. Çoğulcu demokrasi sürecinde örgütlenebilen kitleler özgürlük ve katılım süreçlerine katılarak sorunlarını çözmeye çalışırken, göçmenler, kadınlar ve bir çok etnik grup örgütlenme süreçlerine katılamamış ya da talepleri göz ardı edilmiştir. İşçiler ve işçi örgütlenmeleri sosyal demokrat yönetimlerle korporatist ilişkilere girmiş, sınıf çatışmaları siyasal yönetimlerle işlevsel hale getirilmiştir. Benzer olarak, Keynesci dönemde bürokrasiler, hizmet sunduğu vatandaşların yaşamlarını, bilinç, arzu, istek ve taleplerini kontrol edip, yönlendirir ve kendine bağımlı hale getirmiştir.

-
- (7) Dünya ekonomisi coğrafyasındaki hiyerarşiyi belirleyen üç etken vardır: Belli ülkelerdeki üretim sürecinin sermaye yoğunluk derecesi; uzmanlaşmış işçilerin gerçek ücretlerinin düzeyi ve insan kaynaklarını ya da sermayeyi elinde tutan orta ve yüksek gelirlerle sahip olan nüfus kesiminin oranı. Bakınız: Wallerstein, 1984, 22-23.

Refah devletinin elitçi, devletçi ve müdahaleci tavrına karşı iki karşı hareket gelişmiştir. İlk olarak yeşiller, kadın ve yeni sol hareketleri ile alt kültürleri canlandırmaya yönelik toplumsal hareketler gelişmiştir. İkincisi de, refah devleti programlarının, toplumsal gruplar arasında eşitliği artırmak amacıyla uygulamaya başladığı olumlu ayrımcılık felsefesinin, fırsat eşitliği ilkesini zedelediği ve karşı ayrımcılık yarattığı düşüncesini ileri süren yeni liberaller ve beyaz erkekten gelen karşı direniş, yani yeni sağ olmuştur. Ancak, kültürel anlamda her iki hareket de kendini bir biçimde postmodernizm-popüler kültür tartışmalarıyla dile getirmiştir. Bu öylesine bir durum yaratmış ki, kimileri eleştirmek, kimileri de desteklemek amacıyla postmodernizm-popüler kültür tartışmaları alanına girmiştir. Çünkü, günümüzde Docherty'nin deyişiyile, “postmodern“ hayaletin dokunmadığı neredeyse tek bir entellektüel faaliyet alanı bulunmamaktadır (Docherty ve diğ., 1995: 7). Bu anlamda popüler kültür tartışmalarını sorgulamak için postmodernizme, postmodernizmi sorgulamak için, kapitalizme ve seyrine bakmak kaçınılmazdır.

Kapitalizmin 19. yüzyıldan beri kültürel ve ideolojik ortamını biçimlendiren liberalizm, yeni liberalizm ve onun bir parçası olduğu yeni sağ; serbest piyasa ekonomisi, bireycilik, özgürlük gibi liberal söylem ile gelenek, aile, milliyetçilik ve ataerkillik gibi organik muhafazakar temaları tutarsız bir biçimde eklemiştir. Kültürel olarak gerileyen modernizmin (8) yerini ve değerlerini postmodernizm almıştır. Yeni sağ politik kültürde, sınıflar ve partiler arasındaki tarihsel ilişkiler ayrılmış, devlet ile sivil toplumun, kamu ile özelin, yeni rıza alanlarının, yeni sosyal çelişkilerin ve yeni kimliklerin alanı olmuştur (Erbaş, 2000). Burada postmodernistlerce asıl hedef modernizm gibi gösterilmekle birlikte, aslında, Marksizm ve dolayısıyla da sınıf ve sınıfa dayalı ya da kitlesel ve örgütlü hareketlerin sonunun ilanıdır. Artık, kültürel ürünlerin tüketicileri serbest piyasa ilişkilerine ve medya ağırlıklı olarak şe-

-
- (8) Hall ve Jacques'e göre, “modernlik” terimi yirminci yüzyılın ilk üçte ikilik bölümünde eski seri üretim dünyasının bant sistemi anlamına gelen fordist üretim tarzının sonucu ortaya çıkan “emek-sermaye” ilişkilerinin kültürel boyutunu ifade etmektedir. (Hall ve Jacques, 1995: 16, 24-26). Ancak terim yeni liberaller için, Aydınlanma akılcılığı anlamına da gelmekte ve Keynesci refah devletinin toplumsal adalet amacını gerçekleştirmek için merkezi plânlamanın ve toplumsal mühendisliğin bir ifadesi olarak tanımlanmaktadır. (Sallan, 1999).

killenmeye başlamıştır. Serbest piyasa ilke ve değerlerinin biçimlendirdiği kültürel yapının siyasal ve ideolojik belirlenimleri popüler kültürün ürünlerini ve dolayısıyla tüketicilerini de farklılaştırmış; anlık, değişen, çelişkili ürün ve imajlar farklı piyasa teknikleriyle hazcı tüketicinin beğenisine sunulmuştur.

Gerçekte Keynesci ekonomi, Taylorist bilimsel örgüt ve üretim ilişkileri kitle tüketimi anlayışını pekiştirmiş ve popüler kültür de Fordist üretim sistemi ve kitle kültürünce şekillendirilirken, şimdilerde post-Fordist üretim sisteminin etkisiyle popüler kültürü şekillendirmektedir.

Habermas'ın da belirttiği gibi, Keynesci dönemin sonlarında örgütlü devlet kapitalizmi, sivil topluma aşırı müdahale eder hale gelmiş, birey aile, günlük yaşam, gönüllü örgütlenme biçimleri, demokratik katılım, kamusal tam demokratik tartışma ve bilinçlendirme yöntemleri, yani sivil toplum (life world), ekonominin ve refah devletinin amaçlarına oranla ikincilleştirilmiştir (Best ve Kellner, 1991: 237-40). Uzmanlaşma kültürü günlük hayatın rasyonel örgütlenişi için kullanılmak istenmiş, Aydınlanmacı modern felsefeden hareket eden rehaf devleti anlayışı pratikte gerçek amaçlarıyla çatışır hale gelmiştir (Frazer, 1990: 367-69; Lawrance, 1989). Sistem bir yandan toplumsal ve siyasal olarak krize girerken, ekonomik kriz de kendini göstermiştir.

Kapitalist sistemin 1970'lerde girdiği krizden sonra, Amerika dünya liderliği konusunda ılımlı bir tavır alarak üç taraflılığını kabul etmiştir. ABD'nin liderliğinde Japonya-Batı Avrupa'dan (Wallerstein, 1998: 178-179, Fröbel, 1982: 545) oluşan bu üçlü, küreselleşme sürecinde ekonomik ve kültürel dönüşümleri yeni adlandırma ve popüler söylemlerle gündeme getirmiştir. Bu da popüler kültürün üretildiği ülkelerin tarihsel koşulların anlaşılmasının bir başka boyutunu ortaya çıkarmaktadır.

Postmodernizm ve Popüler Kültür

Popüler kültür üzerine çalışanlar genellikle, popüler kültürü; medyada ve gündelik yaşamın içinde üretilen ürünleri betimlemek amacıyla kullanmaktadır. Ancak daha önceden de belirtildiği gibi, popüler kültür ürünlerinin -imajların, stillerin, malların, giyeceklerin ne olduğu sürekli gündemde tutulmasına karşın, bu ürünlerin hangi kültürde ya da kültürlerde ve tarihsel bağlamda

dünyanın her tarafında aynı anda nasıl ortaya çıktığı ve tüketildiği gerçeği göz ardı edilmektedir. Burada bu süreç ayrıntılandırılmaya çalışılmaktadır.

Modern toplum, günlük yaşantının rasyonel örgütlenmesini sağlamayı amaçlamıştır. Bu nedenle bütüncüdür, bilimsel ilerlemeyi temel alır. Modernitede kültür, insanın sembolleştirme özelliğinin olanak verdiği bir soyutlama, kavramsal bir modeldir. Maddi varlık ve eşyaların, teknolojilerin ve sanatın, insan davranışlarının, fikir ve inançlarının gelenek ve göreneklerinin sembolleştirilmiş bir ürünüdür. Modernite içinde kültürde de ilerleme ve bütünleşme eğilimi vardır. Postmodernite içinde ise, kültürel parçalanmadan söz edilmektedir. Bu postmodern dönemde parçalanmışlığa rağmen parçalar arasında işlevsel bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmez, tam tersine geri planda bu bağlar güçlü bir biçimde var olmaya devam eder (9).

Fordist birikimin gerektirdiği homojen kültürün esnek üretime ihtiyacı yoktur. Aslanoğluna göre (1998: 91), kültürel parçalanma ile esnek üretim ve bunun denk düştüğü esnek birikim rejimi arasında bağlantı kurulabilir. Esnek üretimle birlikte, emek üretim-tüketim süreçlerinde olan değişimler sonunda ortaya çıkan yeni biçimler parçalanmış bir kültür içinde yeniden üretme olanağı bulabilmektedir (Aslanoğlu, 1998: 91-92). Bu ise, yerelliğin yeniden üretildiği yapılarda, farklılıkların yeniden örgütlenmesi ile gerçekleşmekte ve postmodern öğeler olarak sunulmaktadır.

Postmodern kültür parçalanmışlığı ifade eder (McRobbie 1999: 11). Bu yönüyle çoğu kez yüzeysel olmakla ve toplumsal karşıtlığıyla suçlanır. Bunun nedeni Postmodern toplumsal tercihlerin kaynaklarıdır, yani Batı ve kapitalizmdir. Kapitalist medya ve piyasalar da baskın mesaj ve ürünlerin bir ileticisi olur. Bu süreçte postmodern kültür de imajların kültürü haline dönüşür. Bilimsel olarak adlandırılan ve üretilen bilgi, imajlar ve değerler hem devlet hem de uluslararası kuruluşlar tarafından yönlendirilir. Postmodern toplum da teknolojinin yarattığı imajların ve bilgi çağının toplumu (Denzin,

---

(9) Örneğin günümüzde (gazete, televizyon ve/veya banka sahipliği hatta politikacı-şirket ortaklığı gibi; Bayındır Holding, BRT sahipliğinin aynı elde olması gibi) örnekler siyaset, medya ve finans çevresindeki ilişkilere örnek olarak verilebilir. Benzer bir örnek için bakınız DüNDAR, 2001: 14.

1991: 25) olarak tanımlanır. Postmodern toplumda eşitlik kaygılarının yerini artık, tüketim kaygıları almıştır. Kişisel hoşgörü ve isteklerin tatmini tüketici bir kitlenin varlığı postmodern bir dünyayı karakterize eden önemli öğelerden olmuştur. Dünya evrensel bir alışveriş merkezi haline dönüşmüş ve “çağdaş kültürün sıfır noktası”na (Lyotard, 1990: 90-91) gelmiştir. Elizabeth Arden, Calvin Klein parfümleri, Sujiler, hamburgerler dünyanın her yerinde tüketilmeye başlanmıştır. Postmodernizm bir yandan evrenseliği ve meta anlatıları reddederken diğer taraftan tüketici piyasalarında Batılılığı evrensel tüketim metalarıyla içselleştirmeye çalışarak popüler kültürü oluşturmaktadır.

Popüler kültür üzerine çalışan bir çok araştırmacı ve yazar, popüler kültürü; gündelik yaşamın içinde, özellikle de televizyon ve bilgisayarlar -internet- te, başta olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarında üretilen kültürel ürünleri betimlemek amacıyla kullanmaktadır. Çoğu kez popüler kültür “gündelik hayatın kültürü” olarak tanımlanır (Oktay, 2001: 5). McRobbie (1999: 30), medyada kurgulanan imgelerin -olumlu ya da olumsuz- popüler kültürün biçimleri olduğunu belirtir. Televizyondaki dizi, reklam ve filmler, sanatçılar, futbolcular, giyecekler, kıyafetler popüler kültürün ürünleri olabilirler.

Bir şeyin popüler kültür ürünü olması için -dizilerin, reklamların ya da konuların birbirlerine çapraz göndermeler yapması, yinelenmiş kurmaca ve karakterlerin yaratılarak popüler bilgi alanına sokulması gerekir. Örneğin bir reklamın dizileşmesi, benzerleşmesi, bir çok kanalda eş zamanlı ya da kısa aralıklarla benzer dizilerin oynaması (Meksika dizileri, Baba Evi-Tehlikeli İlişkiler gibi), benzer konuların farklı gazetelerde aynı kavramlar etrafında gelişmesi (melez desen, in-out, cool, hipler gibi) gerekir. Örneğin, popüler kültür tartışmaları içinde en son ele alınan ve İngilizce bir terim olan “cool” kavramı, popüler kültürün magazin dünyasında gazete ve dergilerde, televizyonlarda sürekli işlenerek son birkaç yıldır popüler kültür ürünü haline getirilmiştir. Bu konuda Türkiye’de popüler kültür tartışmalarının öncüleri arasında yer alan Radikal gazetesinin Radikal İki ekinde Tuğrul Eryılmaz’ın “Türkiye’nin Cool’ları” başlıklı yazısında da belirttiği gibi, kavram “bizim 90 sonrası ‘uçuk’lar ve ‘yuppi’ler” (Eryılmaz, 2001: 8) tarafından çok sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle magazin medyası da bu işe öncülük etmekte ve yupilere, farklı alt kültürlere ve gençlere yönelik popüler kültür ürünlerini sunmaktadır.

Ancak, popüler kültürün en önemli özelliklerinden biri ürünlerin çok hızlı ve sürekli değişmesi, anlık olmasıdır. Bu nedenle popüler kültür yazarları gerçek yaşamın televizyonda neler olduğunun konuşulması ve gerçekliğin de ana haber bülteninde oluştuğunu bile ileri sürmektedir (Mc Robbie gibi 1999: 12-13). Bu doğrultuda popüler kültürde tanımlanan ya da kabul gören gerçeklik, kitle iletim araçlarında günlük üretilen, sürekli değişen öğelerle temalardan oluşur. Ancak, popüler kültürün en yaygın iletişim aracı olan televizyonun gerçekliği gerçekten üretip üretmediği sorunu tartışmalıdır ve metodolojik bakışla bağlantılıdır. McRobbie için (1999: 12) televizyon gerçekliği yansıtırken, Fiske için televizyon gerçekliğin herhangi bir parçasını temsil etmekten çok, onu üretir ya da inşa eder. Televizyon kamerası ve mikrofonu gerçekliği kaydetmez, onu kodlar; kodlama ideolojik olarak bir gerçeklik duygusu üretir. Televizyon sanayi sisteminin ekonomik alanda yaptığını göstergesel alanda yapar. Televizyon nesnel gerçekliği değil, kapitalizmi üretir” (1997: 31).

Benzer olarak, popüler kültür ürünleri de günlük üretilmesi, değişkenliği ve çelişen öğeleri barındırması gibi özellikleri nedeniyle yüzeysellik itham edilir (postmodernizmde olduğu gibi). Aslında popüler kültürün yüzeysel olmasının arkasında yatan temel etken popüler kültürün hem teorik hem de pratik düzlemde Batı ve/veya Amerikan kaynaklı olmasıdır. Batının yükselen değerlerini ve kültürel modlarını yansıtır. Fiske'nin de belirttiği gibi, popüler kültür gelişmiş-sanayileşmiş toplumlar tarafından endüstri araçlarıyla üretilip dağıtılan metalden oluşur (1999: 7, 208-209) ve bu metalar yerel öğelerle eklemlenerek ulusal ve uluslararası piyasalarda tüketilmek üzere sunulur. Örneğin bu ürünler Levis ya da Lee kotları gibi giyeceklerden, McDonald'lara, “Biri Bizi Gözetliyor” gibi televizyon programından dizilerine kadar farklı türlerde (yiyecek-giyecek ve gösterge bilimsel-kültürel) gerçekleşebilir. Bu ürünler piyasalarda çoğu kez işlevsel oldukları için değil, Batılı ya da küresel yaşam biçim ve sembeleri olarak tanıtıldıkları, kodlandıkları için tüketilmektedir. Batı dışı öğelerin de popüler kültür ürün haline getirilmesi söz konusu olmuştur. Ancak, bu ürünlerin, kimonolar ve Osmanlı Kaftanları gibi bir otantikliğin simgesinin ötesine geçemeyen ürünler dışında, ne derece yereli ve otantikliği temsil ettiği ve piyasalarda popülerleştiği kuşkuludur. Örneğin, çizgi flim alanında ana üretici olan Japonların çizgi film karakterleri Batılıdır. Batı kültürünün değer ve sembollerini doğu efsaneleri ile bütünleştirerek

tüketiciye sunarlar. Ülkemizde de son olarak gündemde tutulan Nilüfer Göle ve Taha Akyol gibi isimler tarafından piyasalara sunulan ve Fransız postmodern kuramcılar tarafından geliştirilen “melez desen” kavramı popüler kültürün entelektüel ürünler arasında yer alarak akademik dünyada Batılılığın bir başka boyutta popülerleştirilmesinin örneğini sergilemektedir.

Az gelişmiş ve pek çok üçüncü dünya ülkesinde popüler kültürün bir başka boyutu da Batının özellikle de dillerinin günlük yaşam içinde kültürel süreçteki belirleyiciliğinin artmasıdır. Bir çok ülkede işyerlerinin adları yabancı kökenlidir. Günlük yaşamda pek çok terim İngilizce ya da Fransızca'daki orijinal haliyle kullanılmakta ve bu da globalleşmenin evrensel dili olarak sunulmaktadır. Artık Türkiye'de kahvehaneler “cafe” olarak adlandırılmakta, değerlendirmeler in ve out kavramları aracılığıyla yapılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde yabancı dil eğitiminin yaygınlığı da bu süreci hızlandırmaktadır. Bu anlamda bakıldığında her türden ürünün tüketimi bir anlamda Batıdan gelen ürünlerin tüketimi biçiminde gelişmektedir.

Modernin bütüncül, tutarlı ve homojen kültürüne karşı, postmodern kültürün parçacı ve çelişkili olması, postmodern toplumun kültürünün temelini oluşturan ve gündelik yaşam içinde üretilenin kültürü olan popüler kültürün McRobbie yüzeysel olmasının beraberinde anlamsızlık ve değersizlik anlamına gelmeyeceğini ileri sürer (McRobbie, 1999: 11). Popun parlak yüzeyi, filmler, reklamlar ve televizyon programları, genelde bu yüzeysellik içinde tanımlanmakta ancak, bu programların metinler arası göndermeler yaptığına işaret edilmektedir. Hoolywood'un başarılı filmleri (Dokuz buçuk hafta gibi) ünlü reklamlara göndermeler yapar ya da reklamlar dizileşebilir. McRobbie'ye göre, postmodern kültürün toplumsallık karşıtlığı tezlerine karşı ise, ya da biz buna sosyal bilimlerin imkansızlığı tezlerini eklersek, postmodern kültürün modern toplumsal düşüncenin dayandığı acımasız temelleri sorguladığı ve maskeleri düşürdüğünü belirtir. 1980'lerden itibaren toplumla ilgili tek bir büyük resmin olmayacağını ileri sürer ve hem postmodernistlere, hem de popüler kültüre yönelik yüzeysellik, anlamsızlık gibi eleştirilerin aslında tercihi ince ince düşünülmüş bir politik strateji olarak görülmesi gerektiğini belirtir (McRobbie, 1999:11). Aslında popüler kültürün bir politik stratejisi olduğu doğrudur, bu da temelde sınıfsal ve toplumsal boyutunun göz ardı edilmesi, popüler kültürün üretim koşullarının yerine sadece ürünlerinin ve

tüketicileri üzerinde odaklanılmasından kaynaklanmaktadır. Popüler kültür tartışmalarının tekrar gündeme geldiği yıllar olan 1980'ler de tüm dünyada ekonomik ve siyasal yapıların dönüştürüldüğü kapitalizmin yeniden biçimlendiği yıllar olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir.

Popüler Kültür Bir Alternatif Sağlayabilir mi ve Özgürleşim Sunabilir mi?

Bu alt başlıkta popüler kültür ya da kitle kültürünün tabii olanlar yönetilenler ve yeni sosyal hareketlere temel teşkil eden gruplar için çağdaş ütopyalar üretme, direnme ve özgürleşim şansı yaratma olanağı sunma konusunda farklı yaklaşımların dile getirdiği alternatifler tartışılacaktır. Bu konudaki tartışmalardan biri ve en yaygın olanı postmodernistlerce benimsenen olup, postmodernizmi ve dolayısıyla da popüler kültürü moderne alternatif olarak bireye yeni kültürel kimliklerin kazandırıldığını ileri sürerler. Modernin bütüncül, evrensel değerlere sahip, tutarlı, rasyonel bireyine karşı, postmodernin ve popüler kültürün bireyi farklı kimliklere yaşama şansı verirler. Postmodernistlere göre, postmodern toplumun yeni kültürel kimlikleri toplumsal cinsiyet (gender), ırk ve etnik yapılarıdır. Bu kimlikler sessiz kalmış azınlıkların bir sesi olurlar, kültürel, yerel ve ekolojik hareketlerle bu kimliklere destek verirler (Denzin, 1991: 2-5).

Modern toplumun sınıflı yapısı, postmodern dönemde yeni sosyal çelişkiler ve kimlikler olarak gündeme gelmiş ve popüler kültür bir direniş noktası olarak algılanmaya başlamıştır. Kültürün küreselleşmesinin ivmesi teknolojik gelişmeler ve ekonomi kaynaklıdır. Teknolojik gelişmeler geniş kapsamlı zaman ve mekan deneyimlerini küresel olarak olanaklı kılmaktadır. Ekonomik küreselleşmeye de Burger King, Pizza-Hut, McDonalds, Marks and Spencer, Herbel Life gibi işletmeler örnek verilebilir. Bu Ritzer'in (1998) de belirttiği gibi hazır yiyecek alanında geliştirilen standartların toplumun diğer kesimlerine yayılması anlamına gelir. Bir başka ifadeyle, bu tüketimin standartlaşması ve kontrolüdür ya da merkezde güçlü olan ile özdeşim kurmanın psikolojisi ve kültürel mesajının kabulüdür.

McRobbie'ye göre, popüler kültür daha çok gençlere ve yeni entelektüellere hitap etmektedir. Bunlar çoğu kez, siyahlar, kadınlar ve çalışan sınıflardır. Bu kişiler sürekli işsizlik ya da düşük kariyerli işlerde çalışmanın getir-

miş olduğu mecburi parçalanmaya (benlikteki parçalanmışlık kastediliyor) maruz kalmakta ve popüler kültür de çoğunlukla bu gruba yönelmektedir (1999: 40). McRobbie'nin de belirttiği gibi bu gruplar toplumda birer yatırım aracıdır ve bu anlamda politiktirler, yeni ögeler keşfetmeye çalışan geniş bir popüler kültürün bir parçasıdır. Ayrıca, alt kültürel kitlesel bir pazar için imgeler değişime uğratılırken aynı zamanda depolitize edilirler ve popüler tüketim için kabul edilebilir hale getirirler. Alt kültürde moda, imge ve müzik arasında karşılıklı bağlar kurulur (1999: 229-238) Böylece kitleler tüketimin farklı boyutlarında kapitalist meta sistemi içinde sisteme direniş boyutlarında olsa da sistem içinde kalmaları sağlanır. Tüketim ve medya kültürünün katkılarıyla reel sorunların önemi azaltılır. Bu da 1980'lerde yeniden popülerleştirilen yeni sağın demokrasi-özgürlük-sivil toplum anlayışlarının bir başka görünümünü yansıtır.

Büyük anlatılara karşı iken televizyon ve diğer kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçeğin ideolojik olarak kodlanıp kitle kültürünün ürünleri, dil, reklamcılık, pazarlanma teknikleri ve piyasa araştırmaları yoluyla yeni bir kitle kültürü yaratılmakta ve bu da bir alternatif olarak sunulmaktadır. Ancak, bunun gerçek bir alternatif olup olmadığı, üreticileri ve ideolojik koşullanmaları göz önüne alınmadan bir alternatif oluşturabileceğini düşünmek her neyse büyük anlatı olarak algılanamamaktadır. Popüler kültür tartışmaları çoğunlukla modern kültür-postmodern kültür tartışmaları içinde gündeme getirilmekte ve hatta postmodern kültür, popüler kültür bağlantılarıyla meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. McRobbie'nin "Postmodernizm ve Popüler Kültür" (1999) adlı çalışması bu tür çalışmalara bir örnek teşkil etmektedir. Hatta modern içinde bastırılmış alt kültürlerin ve kimliklerin, postmodern kültürel ortamda bir nefes alması olarak da değerlendirilmektedir (McRobbie, 1998). Her ne kadar postmodern kültürü benimsiyor olsa da McRobbie de, kültürel çözümlenelerde nesnelere, metinlere ya da medya iletilerinden uzaklaşıp birey olarak okura, seyirciye, alış-veriş yapana ya da tüketiciye dönmek yerine, yelpazenin ters tarafından başlayıp ilk önce sosyal grubu, aileyi akranlar grubunu ve topluluğu ele almanın daha akılcı olacağı belirtir (1999:64). Ayrıca, popüler kültür, yeni sağ-yeni liberal hareket içinde devletin halk için var olduğu, halkın değerlerinin ön plana çıkarılması, sivil toplumun güçlendirilmesi, bireyin ve bireysel özgürlüklerin zaferi olarak görülmüştür. Piyasa dı-

şında her zaman rasyonel olmayan, çelişkilere düşen, iletişim dünyasında sanal gerçeklikler içinde, ekonomik bir sivil toplumculuk ve ekonomik bir demokrasi anlayışıyla var olan birey postmodern bir toplumun kültürel kimliklerine sahip olacaktır. Böylece, postmodern ve yeni sağ değerler popüler kültür içinde zaman zaman iç içe geçerek popüler kültürün ürün ve temalarıyla popülerliklerini korumuşlardır. Heterojenlik vurgusuna rağmen homojen ve benzer biçimde çoğulculuk/demokrasi sürecine götüren bir eşitlik teması işlenmektedir.

İkinci bakış açısı, Marksist yaklaşım içinde yer almakla birlikte, kültürel alana önemli ölçüde bağımsızlık veren ve kapitalist toplumlarda popüler kültürün yine bir özgürleşim, direniş bir alternatif olabileceğini, ancak bunun hangi ideolojik perspektifle başarılabileceğini tartışır. Bir başka deyişle özgürleşim ancak belli bir popüler kültür (ilerici) ile olanaklıdır. Gramsci bir bakış açısıyla popüler kültür halkla iktidar bloğu arasındaki birbirine karşıt çeşitli ilişki biçimleri çerçevesinde düzenlenir. Bu karşıtlık ilerici olma olasılığına sahiptir ve bu da solcu bir popülizmle mümkündür. Sağcı bir popülizm ilerici değildir (Fiske, 1999: 200). “Gelişmiş toplumlarda kendi tabiliklerine öfkelenmiş, kendi korumalarına rıza göstermeyi ya da bu konuların sürmesini sağlayan bir oydaşıma katkıda bulunmayı reddeden tabilerin kültürüdür. Onların ekonomik ve toplumsal yoksunluğu onların kendi farklılıklarından ya da kendilerine bağımlı kılan güçlere direnme ya da bu güçlerden sıyrılma yeteneklerinden yoksun değildir; tam tersine, iktidar bloğunun günlük direniş taktiklerini tasarlaması için güdüler” (Fiske, 1999: 207).

Üçüncü bakış açısı ise, popüler kültür, postmodernizm ve ilgili tartışma alanlarının önemsenmemesi nedeni ile bu tartışma alanlarına yer verilmeyen bakış açısıdır. Bu anlayışa göre postmodernizm ve dolayısıyla da kültür konusundaki tartışmalar asıl tartışma alanları yerine yapay tartışma alanlarının oluşumuna neden olması nedeniyle eleştirilmektedir.

Popüler kültürü kapitalist toplumda tabi ve bastırılmış olanların, alt kültürlerin ve kimliklerin, egemenlik altına alma güçlerine ve/veya sisteme karşı bir tepki bir direniş bir nefes olma olarak gören bakış açısı, konuyu 1980'lerin gerçekliğin tanımlanma ve yeni politika anlayışının bir ürünü olarak görür. 1980'lerin ya da bu dönemin politik ve ideolojik zaferi olarak nitelenen yeni sağın siyasal özellikleri göz önüne alındığında yukarıda sorulan so-

ruya daha net yanıt verilebilir. Yeni sağ demokrasi anlayışı, her ne kadar Keynesci dönemin sosyal demokrat ve sosyal liberalizminin biçimlendirdiği çoğulcu demokrasinin bir eleştirisi olarak kendini sunsa da, elitçi ve apolitik bir anlayışı ortaya koyar.

Yeni sağın demokrasi görüşleri tarihsel olarak Schumpeter, Kamu Tercihi Okulu ve üçlü komisyonun görüşleri çerçevesinde dile getirilir. Schumpeter, “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” (1942) isimli çalışmasında, demokrasiyi biçimsel ve yöntemsel olarak ele alır. “Halkın kendini idare edecek kimseleri kabul etme ya da reddetme fırsatına sahip olması” (1971: 233), bir ulusun politik kararlar almak için kullanılan bir yöntem, kurumsal bir düzenleme olarak görür.

Schumpeter, klasik demokratik teoriyi baş aşağı çevirerek demokratik sistemin özününün, halkın isteklerinin devletin eylemlerine dönüştürülmesinin değil, birbiriyle yarışan politik partilerin seçmene sunduğu ve seçmenin çok az doğrudan etkileme olanağı bulunan alternatif programların halka benimsetilip kabul ettirilmesinin oluşturması olarak değerlendirir. Schumpeterci anlayışta demokrasi, karar verme gücüne sahip olmayı isteyen adayların-liderlerin, bu pozisyona ulaşmak için halkın oylarını alabilmek amacıyla özgürce yarışabilmeleri ilkesi üzerine kurulu olan bir politik karar alma mekanizmasıdır. Ancak, bu politik süreçte elde edilen bilgi, değiştirilmiş ya da ayıklanmış bir bilgidir ve bu bilgi kendi başına doğru olsa bile, aslında, “gerçeği ifade edebilmek için yalan söylemeye bir teşebbüstür” (Schumpeter, 1971: 195). Dolayısıyla ekonomik alanda rasyonel hareket eden sıradan vatandaş, politik alana girdiğinde sorunlara akılcılık dışı ya da akılcı olmayan önyargı veya reflekslerle yaklaştığında kendi gerçek çıkarları konusunda çocuksu olarak nitelenebilecek olan birtakım davranışlarla, politik konuları tartışıp analiz edecektir. Böylece, politikaya uyguladığı akılcı işlemlerin zayıflığı ve vardığı sonuçlar üzerinde etkili mantıksal kontrolün yokluğu nedeniyle, oy kullandığında vatandaş, politik sorunların nasıl çözüleceği konusunda rasyonel karar veremez. Aslında sonuçlar üzerinde de pek belirleyiciliği yoktur (Schumpeter, 1971: 192). Demokrasi sadece politik alan içine hapsedilmekte, yönetsel ve hukuksal kararlara varmak için düzenlenen bir kurumlaşma, bir rekabet biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle de bu görüşler politik piyasada partiler girişimci ve seçmenler ise tüketici olarak gördüğü için ekonomik demokrasi olarak adlandırılmaktadır.

Yeni sağ düşünürler için tartışmanın özü, sistemin ne kadar demokratik olduğu değil, ne kadar etkin çalıştığıdır. Bu nedenle sistem içinde etkinliği engelleyen, politik talepleri artıran ve serbest piyasaya müdahale etmeyi gerektiren koşullar demokrasini düşmanlıdır. Nitekim 1975 yılında Amerika'da toplanan üçlü komisyonun üyeleri olan Michael Croizer, Samuel P. Huntington ve Joji Watanuti 1960'lı yıllar boyunca Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Avrupa'da liberal demokrasinin krizinin nedeninin demokrasinin bir yaşam biçimi ve hak arama mücadelesi olarak görülmesi ve bunun sisteme aşırı talep yüklemesidir. Komisyon üyeleri politik aşırı yüklemenin nedenleri şöyle sıralanmışlardır: nüfusun büyük çoğunluğunun politik eylemlere katılması, etnik grupların bilinçlenmesi, politik amaçlı grupların hedeflerini gerçekleştirmede kullandıkları teknik ve araçların çeşitlenmesi ve hükümetlerin bu grupların ihtiyaçlarını karşılama konusundaki girişimlerinin bu grupların beklentilerinde artışa yol açmış ve demokrasi yozlaşmıştır (Croizer ve diğerleri, 1993:100-103). Hayek'de, demokrasinin ya da temsili hükümet değil, yasama kurumunun mutlak hale getirildiğinin ve bu nedenle de devletin alanının sürekli genişletilerek bireysel özgürlükleri tehdit eder hale geldiğini belirterek “bizim seçtiğimiz muayyen tek bir her şeye kadir yasama kurumu” (Hayek, 1995: 17) vurgusunu yapar.

Sonuç

Popüler kültürün kavramsallaştırılmasında ve incelenmesinde birçok sorunla karşılaşılacakla birlikte, temel sorunun yöntem sorunu olduğu ve değişen diğer sorunların yöntem sorununun aşılmasına bağlı olarak aşılabileceği, bu çalışmanın esas sonucudur. Burada benimsenen yaklaşım çerçevesinde, kültür geniş anlamda kullanılmış olup “yaşam tarzına” denk düşmektedir. Bu anlamda kültür, salt medya ile sınırlı bir biçimde değil, giydiğimiz, izlediğimizden tutun, yediğimiz içtiğimize kadar her anlamda ürettiğimiz ve tükettiğimizi kapsamaktadır. Böyle bir kavramlaştırma ile tutarlı olarak uygun olduğu düşünülen yaklaşım ise, Erdoğan'ın deyimi ile, “siyasal ekonomi” (2000: 189) ya da ekonomi politik yaklaşımıdır. Kültür sadece ideolojik bir anlam taşımamakta, aynı zamanda emtia/meta olarak bir gelişim göstermektedir. Bu nedenle de, üretim süreci ve arka planının mutlaka ele alınması gereklidir. Kuşkusuz bizim için ideoloji ve anlamlandırma da önemlidir, ancak, kapitalizme özgü işleyiş, ürün alışverişi, alışverişteki dengesizlik, ekonomik

emperyalizm gibi konular çok daha önemlidir. Bu yöntemsel sorunun aşılması ile kavramların çok değişken ve rasgele bir biçimde kullanımının da önüne geçilebilecek ve en azından aynı yaklaşımı benimseyenlerce bir uzlaşmaya varılması sonucuna götürecektir.

Birinci temel sonuçla bağlantılı olarak diğer bir sonuç da, popüler kültür kavramına yanlış yaklaşımın bir ifadesi olarak, gelinen noktanın demokrasi ve sivil toplum anlayışının bir göstergesi ya da sonucu olarak ele alınmasıdır. Yeni sağ düşünürler tarafından demokrasilerdeki eşitlik taleplerini karşılama siyasaları ve programları bireyciliği ve bireysel özgürlüklerin garanti altına alma gereksinimlerini tehlikeye attığı ileri sürülmüş, siyasal otorite meşruiyet kaybına uğrarken, liderlere olan güvenin de azaltılmış olduğu vurgulanarak postmodernistlerce popüler kültürün bir özgürleşim işlevi görüşü savunulmuştur. Ancak, sorulması gereken temel soru, yukarıda özetlenen demokrasi anlayışı ile politik süreçleri kavrayan bir yaklaşımın gündelik hayatın içinde biçimlendiği öne sürülen popüler kültür aracılığıyla egemene ne kadar bir karşı çıkış, güçsüze, tabi olana ya da alt kültürlerle nefes aldırarak bir politik ve kültürel ortam sağlayabilir. Alemdar ve Erdoğan'ın da vurguladıkları gibi, geleneksel popüler kültürün egemenliğe karşı oluşunun tersine, 'popüler kültür' kahramanlarının, Tom ve Jerry'den Woody Woodpecker'a Long Ranger'dan son bilimkurgu-uydurmaca komiklerine kadar, düzeni bozan veya bozmaya yeltenenlerin kahramanlar(ımız) tarafından durdurulması ve Superman'de olduğu gibi sonradan gelen beceriksiz kamu kuruluşunu temsil eden polise cezalandırması için teslim edilmesi (Alemdar ve Erdoğan, 1994: 21-22) bu anlayışın bir sonucu olmuştur. Demokratik süreçleri politik mücadelelerle halk kitlelerinin demokratik sistemin niteliğinde gerçekleştirdikleri dönüşümleri demokrasinin sorunları olarak değerlendiren, ve çözüm olarak da daha otoriter, lider ağırlıklı ve elitçi özellikleri savunan bir demokrasi, kitlelerin gündelik hayatlarında kendi kültürel ve politik değerlerini savunmaya nasıl bir zemin hazırlayabilir?. Kapitalist bir toplumda ya da dünya sisteminde sorunlarının önemsizleştirildiği (yoksulluk ve işsizlik gibi) ya da etkinlik, toplumsal cinsiyet ve sınıfsal kimliklerin farklılıkların öne çıkarıldığı halde, nedenlerinin ve çözümlerinin göz ardı edildiği; alt kültürlerin evrensel değerlerle bütünleştirilmediği bir kültürel süreç ne derece açıklayıcı olabilir? Hele bir de yeni sağın çoğulculuk anlayışına "tüketimin çok kültürlülüğü" "tüketimin çok kültürlülüğü" (Touraine, 1993) eklendiğinde sonuç hiç de iç açıcı görünmemektedir.

Politik ve ekonomik özgürlüklerin gelişmesi için gerekli koşulun kapitalist bir toplum ve piyasa sistemi (Friedman, 1988: Hayek, 1995) olduğunu ileri süren ve aşırı bireyci, aşırı rekabetçi bir piyasa anlayışıyla iyi vatandaşlık olgusunu neredeyse geçersiz kılan (Kili, 2000:2) bir sistem ve anlayışla başarıma şansı şüphelidir. Birey piyasa ilişkileri içinde müşteri ve tüketiciye indirgeyen yeni sağ için etnik, kültürel, ırk ve dinsel ayrışmaların sonucunda oluşan gruplar sivil toplum olarak görülemez. Bu tür gruplar örgütlü çıkar arayışlardır. Drucker'e göre, sivil toplum ya da gerçek çoğulculuğu temsil eden gruplar ya da kuruluşlar, her biri bir ticari kuruluş olan ve yönetim mantıkları kârı artırmak ve müşterilerini memnun etmek olmalıdır. Ticari şirketler, işçi sendikaları, hastaneler ve sağlık hizmetleri, çocuk bakım merkezleri ve okullar gibi kuruluşlar, bu çoğulculuk anlayışının birer üyesidirler. Bu tür gruplar ya da işletmelerin odak noktası da yalnızca belirli ve oldukça sınırlı işlevleri ile performansları olmalıdır. Drucker'a göre bu çoğulculuk anlayışını etkin ve üstün kılan şey, devlet ve yönetim konularına ilgi duymaması, yani apolitik olmasıdır (1992: 79-80).

Böylece, yeni sağın demokrasi görüşlerine paralel olarak tanımlanan oldukça sığ, tamamen ekonomik alan içine hapsedilmiş, etkinliği gerçekleştirmeyi temel amaç olarak edinmiş bir çoğulculuk yaklaşımı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Drucker gibi yeni sağ düşünürler için 1960 ve 1970'lerin çoğulculuk anlayışları "tek bir dava güden, tek bir ilgileri olan grupları çoğulculuğu" olarak değerlendirilip siyasal alanda yer alan politikalar üretenler, görüşler ve beyan edenler de bölücülükle suçlanmaktadır (10). Böylece sivil toplumculuğu öne çıkardığını ileri sürülen ama, ekonomik temelli, siyasal ve demokratik süreçten soyutlanmış bir sivil toplum ve demokrasi anlayışı, etnik, cinsiyet ve ırka dayalı kültürel kimliklerin temsiline popüler kültür ve/veya postmodern kültürel nitelikte de olsa izin vermeyecektir. Buna ek olarak az gelişmiş ülkelerde sivil toplum geleneğinin yerleşmemiş ya da tüümüyle otoriter devlet geleneği içinde şekillenen bir formasyonda popüler kültürü demokratikleşme sürecine götüreceği daha da kuşkuludur. Ancak, bura-

---

(10) Drucker, politik olana olumsuz yaklaşımı nedeniyle muhafazakar bir tavır ortaya koyar. Demokrasiyi dolayısıyla çoğulculuğu, Schumpeterci bir yaklaşımla gören diğer yeni liberaller gibi, Drucker da, toplumsal çatışmaları ortaya koyan grupları toplumsal düzeni ve serbest piyasa sistemini tehdit eden öğeler olarak görür. Drucker, 1992: 84.

da tamamen karamsar ya da kitle kültürü yaklaşımına uygun bir anlayış yeri-
ne, demokratik ve katılımcı bir formasyonda popüler kültürün bir aracı ola-
rak medyanın farklı gruplar tarafından farklı biçimde kullanımının farklı so-
nuçlara (bazen direnişlere) yol açabileceğini kabul etmek gerekir. Bu farklı
sonuçların ne olacağı ise, farklı grupların hangi temellerde, evrensellik-yerel-
lik bağlamında (sınıfsal-etniklik gibi) birleşeceğine bağlı olarak farklı direniş
noktalarının oluşumuna yol açabilecektir. Bu da yazarlar tarafından başka bir
çalışmada ayrıntılandırılarak ele alınacak geniş çaplı bir tartışma alanıdır.

Kaynakça

- Alemdar, Korkmaz ve İrfan Erdoğan. Popüler Kültür ve İletişim, Ankara: Ümit Yay., 1994.
- Amin, Ash. "Post Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", içinde *Post For-
dism a Reader*, Der. A. Amin, Cambridge: Blacwell, 1994.
- Aslanoğlu, Rana A. *Kent Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: ASA Yay., 1998.
- Best S. ve D. Kellner, *Postmodern Theory: Critical Interrogations*, New York: The Guilford
Press, 1991.
- Croizer, Michael, Saumel P. Huntington ve J. Watanuti, "The Crisis of Democracy", (1975),
içinde *Democracy*, Der. P. Green, New Jersey: Humanity Press, 1993.
- Denzin, K. N. *Images of Postmodern Society*, London: Sage Pub., 1991.
- Dochherty ve diğerleri, "Postmodernizm: Bir Giriş", içinde *Postmodernist Burjuva Liberaliz-
mi*, Çev. Y. Alogan, İstanbul: Mavi Ada Yayıncılık, 1995.
- Drucker, Peter. *Yeni Gerçekler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.
- Dündar, Can. "Şeffaf Medya", *Milliyet*, 9 Haziran, 2001, s14.
- Erbaş, Hayriye. "Metodoloji Tartışmaları Işığında Göç ve Etnisite", *A.Ü.D.T.C. Fakültesi, Sos-
yoloji Dergisi*, Sayı, 2, 17-39, 1999.
- Erbaş, Hayriye. *Etnisite, Kimlik ve Topluluk Formasyonu: İngiltere'de Türkiyeli Göçmenler,
Yayınlanmamış Doçentlik Çalışması*, Ankara, 2000.
- Erdoğan, İrfan. *Kapitalizm, Kalkınma, Postmodernizm ve İletişim*, Ankara, Erk Yay. 2000.
- Frazer, Nancy. "What is Critical About Critical Theory? The Case of Habermas and Gender",
Critical Sociology, Der. Larry Ray, Brookfield, Vermont ve Aldershot, Hants: Edward
Elgar, 1990.

- Friedman, Milton. *Kapitalizm ve Özgürlük*, İstanbul: Altın Kitaplar, Çev. D. Erdek ve N. Himmetoğlu, 1988.
- Fröbel, F. "The Current Development of the World Economy", *Almancadan İngilizceye çev. P. Burgess, Review*, Vol. 4, Spring, 1982.
- Habermas J. ve Diğerleri *Postmodernist Burjuva Liberalizmi*, İstanbul, Mavi Ada Yay, Türkçesi, Yavuz Alogan, 2000.
- Hall, Stuart. *The Hard Doad to Renewal, Thatcherism and The Crisis of the Left*, London, New York.: Verso, 1988.
- Hall, Stuart. "Popüler Kültür ve Devlet", içinde *Popüler Kültür ve İktidar*, Der. Nazife Güngör, Ankara, Vadi Yayınları 1999.
- Hall, Stuart ve M. Wacquez, "Ön Söz", içinde *Yeni Zamanlar, 1990'ların Politikasının Değişen Çehresi*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yay, 1995.
- Hayek, F. *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1995.
- Hirst, Paul. ve Jonathan Zeitlin. "Flexible Specialization versus post-Fordism: Theory, Evidence and Policy Implications", *Economy and Society*, Vol. 20, No. 1, 1991.
- Lawrance, F. "Habermas and Discourse of Modernity", *Twelve Lectures, (Review essay), Political Theory*, May, 1989.
- Jessop, Bobb. "The Transition to Post-Fordism and the Schumpeterian Welfare State", içinde *Towards a Post-Fordist Welfare State*, Der. R. Burrows ve B. Loader New York, Routledge, 1994 (a).
- , "Post-Fordism and State", içinde *Post-Fordism: A Reader*, Der. A. Amin, Cambridge: Blackwell Publishers, 1994 (b).
- , "Fordism and Post Fordism: Critique and Reformulation", içinde *Pathways to Regionalization and Industrial Development*, Der. A. J. Scott ve M. J. Storper, Routledge, London, 1992.
- , S. Bromley ve T. Ling, *Thatcherism, A Tale of Two Nations*, Cambridge, Polity Press, 1988.
- Kili, Suna. "ABD'de Bir Şeyler Oluyor", *Cumhuriyet*, 7 Eylül 2000, 2.
- McRobbie, Angela. *Postmodernizm ve Popüler Kültür*, Çev. Almıla Özdek, İstanbul: Sarmal Yay., 1999.
- Oktay, Ahmet. "Gündelik Hayat ve Popüler Kültür", *Radikal İki*, 18 Şubat 2001, Pazar Eki, s.5.
- , *Türkiye'de Popüler Kültür*, 4. Baskı, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Ritzer, George. *Toplumun McDonaldlaştırılması; Çağdaş Toplumun Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Ayrıntı Yayl, 1998.
- Sallan, Songül. *Yeni Liberalizmde Piyasa Refah Devleti Anlayışı: A.B.D., İngiltere ve Türkiye Örnekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, S.B.F. Ankara, 1999.

- Sayer, Andrew. "Post-Fordism in Question", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 13, 1989.
- Schumpeter, J. *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, Cilt II, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1971.
- Tourraine, Alain. "Devlet ve Ulusal Sorun", *Birikim*, Sayı. 45-46, 1992.
- Wallerstein, Immanuel. *Liberalizmden Sonra*, İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Wallerstein, Immanuel. "Geçiş Olarak Bunalım", içinde *Genel Bunalımın Dinamikleri*, I.
- Wallerstein, G. Arrighi, A.G. Frank, ve S. Amin, Çev. F. Akar, İstanbul: Belge Yayınları, 1984.
- , "Ortak Değerlendirme", içinde *Genel Bunalımın Dinamikleri*, I. Wallerstein, G. Arrighi, A.G. Frank, ve S. Amin, Çev. F. Akar, İstanbul, Belge Yayınları, 1984.
- Yentürk, Nurhan. "Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği", *Toplum ve Bilim*, Sayı 56, 61.